

кримінальне законодавство, яке передбачає відповідальність за торгівлю людьми, потребує постійного внесення відповідних змін із метою підвищення кримінально-правової протидії цій злочинності.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / укл. і гол. ред. В. Т.Бусел. Київ. 2007. 1736 с. Краєвська О., Базів Н. Торгівля людьми як глобальна проблема сучасності. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2012. Випуск 31. С. 111–117.

2. Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому аспекті: У 2 кн. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв; За ред. Ю.С. Шемшученка – К., 2001. – Кн. 1.

3. Пяковський В. Поняття та криміналістична характеристика торгівлі людьми / В. Пяковський // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 5 (23). – С. 69–92

Дрозд Валентина Георгіївна,

начальник консультативно-контрольного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЛУЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Волонтерство та благодійність в Україні, особливо в умовах війни, стало не просто актом добродійності, а й зумовило глибокі трансформаційні процеси, що відбуваються у державі. Відновлення зруйнованого житла, забезпечення гуманітарною допомогою внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від війни та інших осіб, хто її потребує, підтримка морального духу військових та спорядження їх медикаментами, продовольчими товарами, засобами захисту, автомобілями – це незначна частина того, над чим працюють волонтери та благодійники. Добровольчі ініціативи – це міцний фундамент, на якому будуються сильні та згуртовані спільноти. На тлі збільшення соціальної незахищеності населення, волонтерська та благодійна діяльність

стає дедалі життєво необхідною, заповнюючи прогалини у системі соціальної допомоги. Для запобігання таким зловживанням необхідний, насамперед, жорсткий контроль з боку держави за діяльністю благодійних і волонтерських організацій, а також розробка наукових підходів і спеціальних методик для виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень.

У кримінальних провадженнях щодо шахрайств у сфері волонтерської та благодійної діяльності серед джерел доказів особливе місце займають документи (паперові та електронні), які мають вагомe значення для досудового розслідування. У цих документах можуть відобразитися як обставини здійснення незаконних операцій, пов'язаних із здійсненням волонтерської та благодійної діяльності, так і фінансові махінації, що свідчать про незаконні (шахрайські) дії. Проте, не менш важливого значення мають інші матеріальні джерела, що сприяють встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Виходячи з цього, чітка організація і невідкладне проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних заходів, метою яких є вилучення та дослідження доказів, вилучених з матеріальних джерел, дозволяє успішно здійснювати досудове розслідування.

Під час розслідування шахрайства здебільшого виявляються і підлягають подальшому аналізу низка матеріальних об'єктів, зокрема: речові докази, які були засобами вчинення шахрайських дій; паперові й електронні документи, доказове значення яких пов'язано з їхнім змістом та матеріальною складовою; речові докази, які зберегли на собі сліди шахрайства. Виявлення наведених матеріальних об'єктів дозволяє слідчому встановити особу злочинця, з'ясувати шахрайські схеми та відтворити дії шахраїв. Найпоширенішим серед всіх процесуальних дій, спрямованих на вилучення речей і документів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, є такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей і документів.

Важливе значення має з'ясування переліку документів, в яких може бути відображено сліди шахрайських дій. До таких документів можна віднести наступні:

– документи, що підтверджують юридичні факти, зокрема: особистий статус та сімейні зв'язки (свідоцтво про шлюб, свідоцтво про смерть); особу і громадянство (паспорт, водійське

посвідчення); договори, угоди, інші юридичні документи, що підтверджують юридичні права та обов'язки;

– документи, що свідчать про обставини протиправних дій і містять інформацію про: обставини шахрайства (заяви, скарги); причетність особи до шахрайських дій (скріншоти переписки, фотографії, записи телефонних розмов, різноманітні квитанції);

– документи, що є знаряддям шахрайства: підроблені документи, що використовувалися для обману інших осіб; печатки, штампи, що застосовувалися для підробки документів; електронні носії інформації.

До того ж, необхідно з'ясувати дані осіб, які володіють певними документами та їх місцезнаходження, місця зберігання документів, а також можливість не примусового порядку отримання таких документів (в порядку тимчасового доступу до речей та документів).

Під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності може виникнути необхідність у вилученні документів у таких органах і організаціях: органах державної реєстрації, мобільних операторів, інтернет-провайдерів, банківських установах, центрах надання адміністративних послуг, органах місцевої влади, громадських організаціях, благодійних фондах, штабах місцевого ТрО чи ЗСУ, медичних закладах, державній міграційній службі, ОСББ тощо [1, с. 248–249].

Під час прийняття рішення про спосіб вилучення, необхідно передбачити можливість добровільної видачі таких документів у вигляді тимчасового доступу до речей і документів, щоб уникнути примусових дій та можливого оскарження рішень щодо проведення обшуку за відсутності таких підстав. Втім, нерідко з метою виявлення й вилучення предметів і документів, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, виникає необхідність проведення обшуку, який є необхідним засобом доказування на початковому етапі досудового розслідування.

Так, під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності при проведенні слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, здебільшого постає питання щодо обмеження прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Здебільшого вимушене втручання у права громадян відбувається під час проведення обшуку через необхідність

вилучення та огляду низки предметів та документів, які мають відношення до справи, містять у собі інформацію про обставини шахрайства або є засобом вчинення таких кримінальних правопорушень. Як звертає увагу Н. В. Павлова, нерідко на практиці під виглядом огляду або тимчасового доступу до речей та документів проводиться обшук, що зумовлює у подальшому визнати результати проведення слідчої (розшукової) дії недопустимими, а права особи, в якій проводився такий обшук порушеними [2].

Серед проблем обшуку більшість слідчих вказують на поширення ситуацій, коли раптово виникає необхідність вилучення предметів і документів, які не були зазначені в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, але у ході пошукових дій з'ясувалося, що вони також мають доказове значення у кримінальному провадженні. У п. 7 ст. 234 КПК окреслені обов'язкові вимоги вказувати у клопотанні про проведення обшук індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням. Між тим, законодавець передбачив й випадки, коли не очікувано під час обшуку виявляються речі та документи, що не вказані в переліку. Зокрема, вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Однак слідчому необхідно уважно відноситися до строків подачі клопотання до слідчого судді, щоб не втратити доказову інформацію, яка міститься у вилучених документах [3].

Обшук під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності нерідко пов'язаний з необхідністю вилучення не тільки паперових документів і предметів, які виступають речовими доказами, а також комп'ютерної техніки і електронних носіїв інформації.

Особливості обшуку засобів комп'ютерної техніки полягають у тому, що після прибуття на місце обшуку слідчий має вжити усіх заходів, спрямованих на запобігання можливому пошкодженню і знищенню інформації. Для цього забезпечується контроль за безперебійним електропостачанням електронно-обчислювальних машин та їх мереж, припиняється доступ сторонніх осіб на об'єкт, де проводять обшук [4, с. 132].

Існує два основних способи вилучення комп'ютерної інформації: вивчення всієї комп'ютерної інформації безпосередньо під час обшуку з подальшим вилученням тільки тієї інформації, що уявляє інтерес для провадження, або вилучення всіх виявлених засобів комп'ютерної техніки з подальшим вивченням наявної на них інформації. Разом із тим, слід зазначити, що у ч. 2 ст. 168 КПК йдеться, що вилучення таких інформаційних систем здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі слідчого судді, суду. Якщо електронні носії інформації не вказані в ухвалі, а їх вилучили, законодавець розцінює це як грубе порушення норм кримінального процесуального законодавства [5, с. 132]. Якщо виникає необхідність вилучення й вивчення документів, значення яких слідчий самостійно визначити не може, доцільно запрошувати спеціаліста відповідного профілю, наприклад, спеціаліста у галузі ІТ-технологій.

Натомість, у цьому розрізі постає питання: чи можна буде використовувати у подальшому не сервісне обладнання, а електронні копії як докази у кримінальному провадженні. З цього приводу О. Бургай зазначає, що електронна інформація, отримана шляхом копіювання з відповідного пристрою, стає «електронним доказом», якщо її процесуальне оформлення здійснене у визначеному порядку. Вона має бути закріплена на відповідних носіях, про що вказується у протоколі із зазначенням технічних засобів та програм, за допомогою яких здійснювалося копіювання такої інформації. Під час копіювання електронної інформації обов'язково має проводитися відеозапис із зазначенням технічних засобів, які використовувалися для його проведення [6; 1, с. 249–250].

Отже, під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності серед процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з матеріальних об'єктів, найбільш поширеними є тимчасовий доступ до речей і документів та обшук. Враховуючи специфіку шахрайства проведення процесуальних дій характеризується певними складнощами як процесуального, так й організаційного характеру. Звідси слідчі повинні вміти застосовувати весь спектор тактичних прийомів проведення обшуку та тимчасового доступу до речей і документів, що дозволить зібрати вичерпну кількість доказів та довести причетність конкретних осіб до шахрайських схем.

Список використаних джерел

1. Лисенко Н.А. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, спрямовані на вилучення матеріальних джерел доказів під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 6. С. 247–252.

2. Павлова Н. В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 190-196.

3. Венгерова Ю. В. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії з вилучення документальних джерел доказів під час розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 250-255.

4. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. зі спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 250 с.

5. Коршун О. В. Провадження обшуку та тимчасового доступу до речей та документів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 199-204.

6. Бургай О. Носії речових доказів. *Закон і бізнес*. 2020. https://zib.com.ua/graphics/logotype_zib_small_ua.gif.

Чорноус Юлія Миколаївна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важливою складовою наукового пошуку є вирішення багатогранної проблеми із формування сучасної методології дослідження актуальних у криміналістиці наукових та практичних питань.

Відомо, що провідну роль у кожному науковому дослідженні відіграють гносеологічні завдання, що виникають у